

ամենից ստիպւած մխիթարական, եթէ նայենք նորա հետեւանքներին: Այլ քան ձգելով երկրի մակերեւոյթի վրայ՝ մենք ոչ միայն յետադիմութեան զանգուածէն կ'հանենք այն տեղերը, որոնք զետեղուած են Եւրոպական լուսաւորութեան ժողովրդով: այլ կ'միայնենք նոցա հետ եւ ասիական քաղաքակրթութեան երկիրները, եւ այն, որ դեռ խաղառ չի փչացել (ձէնք, ձափոն, Եւլա, Հնդկական թերակղզին), եւ կտեսնենք, որ քաղաքակրթութեամբ աշխարհը բազկանումէ միայն երկրագնդի աննշան մասնից:

Եթէ տեղերի շարքում ուր բնակել են վայրենի ժողովուրդները, համաթուենք եւ այն տարածութիւնները, որոնց վրայ զետեղուած են յետադիմութեան պատկանող պետութիւնները, այն ժամանակ կերեւայ, որ բոլոր մակերեւոյթը բռնած նոյնպիսի բնակիչներով կազմումէ մէկ միլիոն եօթն հարիւր հազար քառակուսի մղոնէն աւելի: այսինքն համարեալ թէ երեք քառորդը յամաքի երկրի մակերեւութի վրայ:

(Թարգմ.)

Չ. Տ. Զատարեան

Վ. ԱՅՐԵՆԻՆԵՐԻ ԿՐՕՆԸ.

(Եւրոպական Արքայ 1881 Նոյեմբեր) .

Վայրենիների բնակած ամեն երկիրներում օր ըստօրէ նոցա թիւը պակասին աւելի լաւ կապացուցանէ նոցա ողբալի վիճակը: Փոքն Շէրքէր հասարակածային Ամերիկայի Հնդկական վայրենի ցեղերի բարեփոխակութեան վերայ խօսելով հետեւեալ հաշիւները կանէ: Գուատեմալայի մէջ 10,000 սպիտակ կան, 100,000 մէզիսներ՝ լողինոսներ եւ 650,000 հնդկիկներ: Գոնգուբասում 120,000: Սան — Սալուադորում 150,000: Նիկարագուայում 80,000: Կոստարիգայում 5000, ուրեմն Կենդրոնական Ամերիկայի աղատ 5 պետութիւնների մէջ ընդհանրապէս 1,005,000 հնդկիկ կան: Այս ցեղերն առաջին անգամ իսկ Եւրոպացիների հետ յարաբերութեան մտած ժամանակ՝ երկիրը կմշակէին, մինչդեռ

Հիւսիս. Ամերիկայի ցեղերը մինչեւ այսօր եւս միայն գաղանդ-
սութիւն գիտեն. այս պատճառներով, ինչպէս արդարացի կնկա-
տէ Ծոն Շէրցէր, առաջինները գոյութիւննին պահպանեցին, իսկ
երկրորդները կորսուելու գատակնիքն առել են: Բնութեան մէջ
արագ - արագ փոփոխութիւններ չեն կատարուիր այլ ամեն բան
հետզհետէ կյառաջագիմէ. սակայն եւրոպական կրթութիւնը
կազմանքէ անտառին կամ անապատի թափառական վայրենի-
ներէն, որ նորա ուսումնականն զարգացման ճանապարհին մէջ:
Վերոյիշեալ ցեղերը կենդրոնական Ամերիկայում թէպէտ պահ-
ուեցան եւ բազմացան իսկ ինչպէս Հոմբոլդ կենթադրէ, սու-
կայն ամենքը յառաջագիմութիւն չարին, սկսեալ այն օրէն, երբ
նոցա վերայ կճանրանար դահիճ սղանիացիների ձեռքը: Նոցա
ներկայ վիճակը, կասէ Ծոն Շէրցէր, մեղանհաւատաւի կցուցնէ,
թէ նորա յեանորդներն են այն ցեղերին, որ ասկէ երեք դար յա-
ռաջ այստեղ բարեկարգ թագաւորութիւն ունէին: Ֆիլիպպի
դոկտորի խօսքով՝ Զիլի մէջ Արահուայիների նուազիւր զար-
հուրի երեւոյթ է, վասն զի նորա այնտեղ ամենայարմար պայ-
մանների մէջ կայրին — ազատ ստացուածատէր են, երկիր եւ
պաճար ունին, ոչինչ հարկ չեն վճարեր: Յիշեալ յաճախ մահերի
պատճառ կհամարուի այս՝ որ նորա չեն գիմանար տարախոխիկ
հիւանդութիւնների: Սպիտակներն աւելի գիւրաւ կազատին ծա-
ղիկէ եւ աղիքների խանգարման հիւանդութիւններէն: Արա-
գուայիները լսել անգամ չեն ուզեր ծաղիկի պատուաստելու
մասին, եւ սորա գէմ միայն այս գեղն ունին որ պաղ ջրերի մէջ
կմոնեն:

Հիւսիս. ամերիկեան Հնդիկների թիւը ճշտու օրոշուած չէ.
1850ի աշխարհագիրին նայելով Միացեալ Նահանգներում նո-
ցանէ 400,000 հոգի կային, 1855ին 350,000 էին մնացել, 1860ի
աշխարհագրին առեն միայն 283,385 հոգի կային: 1865ին լոկ
200,000 մարդ մնացել էին. բայց ամերիկայի լրագիրներն, որ
այն ժամանակ շատ կխօսէին՝ Վանագայէն մինչեւ Մեկսիկայի
ծոցն եղած բոլոր ցեղերի սպառնացող ապստամբութեան վերայ՝
նոցա թիւը 320,000 ի կհանէին: Եթէ պատմական աղբիւրներին
հաւատանք՝ վայրենիներն աւելի շուտով կփճանային սպանիա-
ցիների այն երկիրները նոր ժամանակ՝ քան թէ այժմ: Ժանտի
աբբան կասէ թէ Ս. Դոմինիկոսի վերայ յառաջուան 1,000,000

ժողովուրդէն մնացել էր միայն 60,000, եւ այս թիւը հետեւեալ 10 տարիներէ ընթացքում նուազեցաւ միայն մինչեւ 14,000ի: Այսքան շատ պակասեցան նաեւ Գուբայի եւ Նամայկայի բնակիչներն: Պորտուգալցի, Գաղղիացի եւ Անգղիացիներն իրարու հետ կմրցէին՝ միեւնոյն անգթութեամբ կոտորելով կարայիբներին եւ հարաւ: Ամերիկայի միւս բնիկ ցեղերին: Քաղաքակրթութիւնը մնաց հասուց նաեւ հեռաւորագոյն հիւսիսային ցեղերին: Եզցել կասէ, թէ Քրօենլանդացիները, չնայելով նոցա մշտաւոր յառաջագիմութեան՝ զգալի կերպով կնաւաղին, բացի հիւսիսայիններէն, ուր ընդունուած է սպիտակ եւ սեւ ցեղերի մ'մեանց հետ ամուսնանալը: ժողովուրդը կաղքատանայ եւ կլիմայի ազդեցութեան զոհ կլինի, այն օրերէն ի վեր, երբ նոցա հասարակական փրճակը փոխուեցաւ: Նոքա կոնգեն թէ բազմակնութիւնն ընդունեցին, ոչ թէ կրքերնին լրացնելու համար, այլ աւելի դաւակ ունենալու նպատակով: Եւրոպացիները կամենալով նոցա առջեւ արհամարհելի անել նոցա քուրմերն, որոց վերայ մեծ գովասանքով կխօսեն: Գալաքեր վաճառականը 1752ին՝ ժողովուրդի բոլոր ամօթը եւ պատկառանքը վերուցին: Սորան հակառակ 75⁰ հիւս. լայնութենէն վեր Էսկիմոսի ցեղ մի կընակի, որի վերայ թէեւ քաղաքակրթութիւնը չէ ազդել, բայց նշանաւոր է իւր բարոյական բարձր արժանաւորութեամբ: Ձոն Ռուս նոցա կանուանէ *ալլայի*՝ գաւառի լեռնականներ. որոց հետ կէդորսները յարաբերութիւն ունին: Էսկիմոսներն 1818ին գեռ թշնամութիւն ունէին եւրոպացիների գէմ. բայց 1854ին նոքա քաղցածութենէ մեռներէն ազատեցին Կէն (կապէ) գոկտորին եւ ընկերներին: Շէրարդ Ուքորկ այս վայրենիներին կնկարագրէ իբրեւ ազնիւ ցեղի սերունդ, ամբաւաղմ եւ ուրախ մարդեր, գուրս ընկած կրճքով եւ սուր ձայնով: Նոքա չունենալով նաւակներ եւ զէնքեր, բացի իւրեանց ոսկորէ ջինածներէն՝ կարող են ծովահորթեր եւ սպիտակ արջեր սպանել:

Հարաւային ովկիանոսի կղզեցիներն եւս կթունաւորուին տրեւմտեան քաղաքակրթութեան մերձենալով: Նոքա ոչ այնչափ եւրոպացիների բարբարոսական հալածանքներէն կամ իւրեանց ներքին կռիւներէն կվնասուին, որչափ ուրիշ կարգ մի պատճառներէ, որ գեռ լաւ հետազօտուած չեն, որոնք նոցա կենսական ոյժերը կսպառեն: Տայիտի կղզիին մէջ, որ ընկերու-

Թեան խմբին մէջ ամենէն մեծն է՝ Կուկ 150,000—200,000 հոգի հաշուեց, մինչդեռ այժմ 15,000էն աւելի չեն: «Տայիտեան Տարեգիր»-ի հաշուով 1863ին Տայիտայ եւ Մաուրուայ կղզիներին մէջ միայն 7,642 բնիկ կային. բայց երբ 1849ին՝ տեղական գաղղիական իշխանութիւնն աշխարհագիր արաւ՝ բնակիչներն այժմեանէն բաւական աւելի էին, այսինքն 8,082ի կհասնէին: Այս գեղեցիկ եւ զօրաւոր ցեղին այսպիսի վիճակն աւելի սոսկալի կերեւի, որ քրիստոնէութեան այստեղ մտնելը գրաւական կհամարուէր նորա բարոյական եւ հասարակական յառաջագիմութեան յաջողութեանը: Երիգանականնաւատորմիղի բժիշկը Կաուլտէր, որ 1836ին այցելեց «Ընկերութեան» կղզիները, տեսաւ որ որդեսպանութիւն, մարդագոհ եւ անբարոյութիւն բոլորովին դադարած են. միայն ծովեղբերեայ տեղերում, ուր եւրոպայի եւ ամերիկայի նաւերը կերթեւեկեն՝ անառակութիւնը կտիրապետէր:

(Նոր-Ն-է-է)

Ս. ՄԱԼԽԱՍԵԱՆՅ.

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.

Այս օրերս լոյս տեսաւ Տիխիստում Պ. Ն. Խոսրովեան խմբագրութեամբ հրատարակուող ՎԱՐԺԱՐԱՆ մանկավարժական ամսաթերթը Սգոստ. եւ Աեպտ. համարները միասին: Վարժարանի թէ՛ տպագրութիւնը մաքուր է եւ թէ՛ դիրքը գեղեցիկ. իսկ նորա նպատակայարմար յօդուածները արժանի են ամենայն համակրութեան եւ ուշադրութեան: Մանաւանդ թէ՛ նորա Մեծ. Հրատարակչի եւ նորա աշխատակիցների վկայեալ անձնական եւ ուսումնական արժանիքները բաւական են երաշխաւորել այն մեծամեծ ծառայութեանցը, զորս կարող է եւ խոստանում է մատուցանել Վարժարանը Հայկական ուսումնարանական գործերին: Վասնորոյ հաւատացած ենք թէ՛ մեր սիրելի Ազգայիները ամենայն ուրախութեամբ եւ յարգանքով ողջունելով Վարժարանի — այս բազմաշահ մասնագիտական ամսաթերթի ի լոյս ընծայումը՝ քաղցր համակրութեամբ կընդունեն եւ չեն խնայիլ նորան իւրեանց նիւթական եւ բարոյական օժանդակութիւնը: